Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 195 (13795) | 1988 чылдың август 23, вторник | 1925 чылда үнедилеттингеи. | Өртээ 3 көдеек.

Малга чем белеткелинге, дүжүт ажаалдазынга идепкейлиг киржиили

Ажаалда—88

ТАҢДЫЖЫЛАР ЧҮГЕ ДАЛАШПАЗЫЛ?

Таңды районнуң девискээринге чоруургa, ховуда тараажың өңү саргарып келген. Дружулга станциязының механизаторлары оны аралап кезип кирген. Шак мындыг өйде тараажы кижи оожум, серде чок удуй аар бе? Азы мал чеми белеткелиниң дайлымы-биле тараа ажаалдазынга белеткелди таңдыжылар уттуп турары ол бе?

Сөөлгү аяс хүннер тараа культураларның бижарын илдең-не дүргедедипкен. Дүүн чаа-ла ногаан чыткан шөлдери бөгүн көөрге саргарыглай берген болгулаар. Үезин кээрге, үнүш удаар эвес. Шак мындыг күскү чурумал таңдыжыларны далаштырбайн турары элдеп. Совхозтарда бар турар тараа ажаар 188 комбайниң ам чүгле 80 хуузу белеп. Оон ажыгда анаа ажылдаар механизаторлар база чечелеттинмээн. Ол хамаан чок, силос комбайнары безин чамдык ажыл-агыйларда мынчага чедир септеттинмээн.

Бо бүгү чүүлдү кижи көрген, РАУК-туң, совхозтарның удуртукчуларындан, специалистериндеи чүү болду, эштер, бо чылын дүжүт ажаар бис бе ев айтырыксаазы кээр-дир. 1988 чылдың дүжүт ажаалдазынга Тока аттыг совхозтуң белеткелди деңдип кошкак. Ажыл-агыйның кол инженери В. А. Курицын КСК-100 деп ийи комбайнды безин белеткетпээн, а совхозтуң төп шаңмага баарга, каракка чаржыкчыг: ону арыглап аштаваан, эрткен чылдың довураа хевээн. Картофель шыгжаар склады белеп эвес. Чогум ында чүү кылып турарыл? КПКУ-ларның чүгле чартык кезии белеп. Витаминниг борбаандылар кылыр агрегаттарга хол дегбээн. Тараа ажаалдазынга белеткеңип турар бе дээрге, ол техника база четчелеттинмээн.

«Коммунизмниң херели» совхозтуң комбайн шыгжаар чери чок болганындан Оңгар-Хову бригадазында ажык черде кыштаглаткан. Ынчангаш оларны септээри чылдыңа улуг бергедээшкиннерге таваржып турар. Эрткен күзүн бо ажыл-агыйга комбайнарны белеткээри саадаанындан сөөлгү хүннерде 2000 гектар кызыл-тасты долу-каккан. Бир эвес ук агрегаттарны өй-шаанда белеткеп апкан турган болза, ындыг каражага таварышпас ийик. Ажыл-агыйжы эвес чоруктуң уржуу бодуо.

Бо совхозтуң кол инженери Евгений Оюнчуң чугаазы-биле алырга, комбайн септелгези эрткен чылдаазындан дээре чоруп турар. А херек кырыында кандытыл дээрге, 18 комбайнның он бирии август 16-га чедир септеп билгеп алган. РАУК-те медээ-биле алырга, ук совхозтуң 5 комбайны долу эвес септелгени эрткен-даа болза белеңиниң шугумунче оларны тургуспаан.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажаар тараазы хөй, анаа киржир 43 комбайнның үжеин белеп. Ында кол инженер Афанасий Харченко сагыжын оожургадып, арткан комбайнарда кылыр улуг чүүлдер чок деп бадыткан турар. Кезер агрегаттарның салаларын солуурy дээн ышкаш үүрмек чүүлдер барын бүзуредиксеп турар. А херек кырында совхозтуң механизаторлары-биле) чугаалажып көөрге, артык кезектер тывылбас. Үш аккумуляатор херек, оларны кайнын тып алырыл? Бир комбайның поршень шимчедикчизи чок. Бо үүрмек чүүл бе? Чок, чүгула кезек-тир. Август айның эгезинде, РАУК-түң кол инженери А. Тас-оолдуң медээзи-биле алырга, бо ажыл-агыйга ам-даа 18 комбайны септээр ужурлуг турган. Кыска хуусалда, ында хөй техниканы канчап септеп доозупкан деп? Бүзүренчиг эвес-тир.

«Россия» совхоз биле «Сосновское» дүржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы бо чылдың дүжүдүн ажаап алырынга чүгээр белеткелдиг. А артканнарны чүге хожудап турарыл? Кым оларга дузалажырыл, сактырга, дүжүт ажаалдазы деп кампанияның бергезин билбеддаа хевирлиг. Азы тараа ажаап чорбаан эвес, ажырбас, боттарывыс билир бис деп принцип-биле ынчап турарлары ол бе?

Чаа дүжүттү ажаап алырынга тараа хүлээп алыр пунктуларны ыяк белеткээр ужурлуг. Таңды РАУК-түң даргазы Тимофей Антонович Хуидановтуң чугаазы-биле алырга, бо чылын кызар-чаар материалдар эвээжиндеи районнуң ажыл-агыйлары тараазы Кызылда сайгарылга баазазыиче чорутпас, а Бай-Хаакка дужээр чадавас. Ынчап кээрде, харысалга ийи даклыр белеик болур дээрзин докгаалда демдеглээн. Ындыг турбуже көдээ ажыл-агыйны ажылдың күжү-биле хандырары, көдээ черлерже өг-бүлелерни көжүрери, аныяктарны ол алырже. Бүгү-ниитиң кыйгырын-биле чорудары дээн ышкаш хевирлер долу темчээлдии-биле ажыглаттынмайн турар. Бүгү-ниитиниң кыйгыры-биле көдээге келгеи аныяктарны ол черлерге докгаамал быжыглаарынга амгы үеде күштүг боон турар чигелдер эки идигии бербейн турар.

Көдээ ажыл-агыйже өг-бүлелерни көжүрери база аныяктарны Бүгү-ниитиң доозы-биле кыйгырарын организастаарын эжиидер талазы-биле чамдык чечелеттинмээн. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели тодаракган.

ССРЭ-ниң Агроүлетпүркому, ССРЭ-ниң Күш-ажылыкүркому, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, улус депутаттарының Советтериниң край болгаш область күүскомнарны көдээ ажыл-агыйга ажылдаары-биле өг-бүлелерни көжүрерин, аныяктарын Бүгү-ниитиң кыйгырыын көдээге докгаамал күш-ажылчы коллективтерин тургузарынын, кадрларны быжыглаарынын чугаа чүүлү, патриотчу болгаш интернационалчы улуг херек кылдыр көөр ужуралуг. Көдээге көжүп келген кижилерге тогуур социал, культура-амыдырал болгаш бүдүрүлге байдалдарын тургузар, оларны коллективтериниң күш-ажылчы болгаш хөй-ниити амыдыралынга дарый хаара тудар херек.

РСФСР-ниң кара эвес хөрзүнүүт зоназының, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң, кур черлерин шыңгээдип ап турар районнарының колхозтарынче болгаш совхозтарынче кадрларны чорударынче, болган быжыглаарынче онза кижээгейин угланадырган. Оң черлерниң ажыл-агыйларынче көдээ ажыл-агый, улус өөредилгезиниң, культураның, кадык камгалалының, амыдырал хандырылгазының, күш-культура болгаш спорттуң специалистерин хаара туткан комсомолчу-аныяктарның отрядтарын чорудар дугайында ВЛКСМ ТК-ның эгелекчи саналын деткээн.

Бүгү-ниитиң кыйгырыг-биле көдээ ажыл-агыйже оолдар, кыстарны чорударының дугайында хамаарышкан комсомол организацияларының санаалдарын чон көжүрериниң планынга өөренип көөрүн ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Күш-ажылыкүркомунга, ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының Советтериниң край болгаш область күүскомнарынга даакан.

ССРЭ-ниң чазааның тургусканы чон көжүрериниң талазы-биле чигелделерни ол кижилерге хамаарыштырар. Чон көжүрериниң болгаш бүгү-ниити кыйгырыгның чурумун ёзугаар ажыл-агыйларның чагыглары-биле көдээ черлерге кээп турар улус өөредилгезиниң, культураның, кадык камгалалының, амыдырал хандырылгазының, күш-культураның болгаш спорттуң специалистерине ындыг чигелделерни көргүзерин совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге чаңчылдыр.

Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң доозукчуларындан (бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның стипендиаттарындан ангыда) Бүгү-ниити кыйгырыг-биле специалистерни шилип алырын болгаш чорударын ажыл-агыйларның чагыгларын ёзугаар комсомол организациялары боттандырар.

Көжүрүлге чуруму-биле болгаш Бүгү-ниити кыйгырыы-биле келген ажылдакчыларга совхозтарның болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң акша-көрөнгүлериниң күселп-биле хүлээп алырыл чөлшээрээн.

Совхозтарга болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериге көжүрүлге чуруму-биле база Бүгү-ниити кыйгырыы-биле чедип келген болгаш ажылга механизатор, малчын болгаш көдээ ажыл-агыйның специализин кылдыр хүлээп алдынгаңарга, а ол ышкаш ол ажыл-агыйларже үстүнде айткан негелдерге дүүштүр чоруткан улус өөредилгезиниң, культураның, кадык камгалалының, амыдырал хандырылгазының, күш-культураның болгаш спорттуң ажылдакчыларына хер-херексел садып алырынга чогуур профессияларга (албан-дужаалдарга) докгаатканы тур тариф ставкаларының (шалыкнарның) III разряды-биле 6 ай чедир шалын хемчээлинге дең дузаламчыны күш-ажылчы коллектив чөвүлелиниң чөлшээрели-биле берип болуур.

Колхозтарга көжүрүлге чуруму-биле база Бүгү-ниити кыйгырыг-биле чедип келген кижилерге совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларынга бо докгаад-биле көрдүнгей чигелделерни тыпсырыы колхозтарга сүмелээн.

Экономика талазы-биле сула ажыл-агыйларның көдээ суурларынга аныяктарның чуртталга комплекстерин 1995 чылга чедир үеде тударының программазын ВЛКСМ ТК-ның киржилгези-биле ажылдан кыларын ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге даакан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ажыл-агыйларның администрацияларының ол ажыл-агыйга ажылдаар күселдии илереткен кижилер-биле чарыл ап турар керээлериниң үидезиннинге аныяктарны көжүрерин, болгаш Бүгү-ниити кыйгырыг-биле көдээ ажыл-агыйже баарының практиказын калбартырын чүүлдүт деп көрген.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

«Көдээ ажыл-агыйже аныяктарны бүгү-ниити кыйгырарының практиказын улам сайзыраңгайжыдар хемчеглер болгаш оларны көжүрер талазы-биле немелде чигелделер дугайында» доктаалды ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

ШЫНАР-ДАА, ТЕМП-ДАА ЧОК

○ Улусчу контрольдуң, парлалганың рейдизи ○

Чайның айы төнүп турда, оът-сиген аажок үнүп турар апарган. Сигенив кезип каапкан черлерде безин оът катап үнүп келген. Бо чылын чиигир-ноогаан өң орай келген. Оон-биле кады ноогаан дужут ажаалдазын орайтадып болур бе?

Рейд бригадазының кежигүннери эң баштай партияның XXII съездиин аттыг совхозтуң фермазында сенаж салып турар оңгарга келген. Үш траншеяның бирээзин долларының кырында келген.

— Мында чеже тонна хире сенаж салып каапкынар?—деп, тракторунуң сонгазындан бакылап келген башкарыкчыдан айтырдывыс.

— Ам 50 хире тонналы эки-кээр болза, 300 тонналың бо оңгары дола бээр боор — деп. Ыдай-оол Куулар харыылады.

— Сенаж белеткээнден бээр ам каш хонуп тур силер?

— Август 11-де эгелээн улус бис.

Тракторист-биле август 17-де чугаалаштывыс. Ынчаарга, ону бир неделя дургузунда салып келгени ол-дур. Сенаж салырынын технологиязы сагыттынмайн барган.

— Дүүн чүге ийи рейс кылдым, бөгүн сенаж чедиреңим чигиниигдиг апарды — деп, чолаачы чугаазын уламчылады. — Совхозка агроном кижи тургаи болза, бо диликдектериниң сигенин баштай чыттыр кестирип алыр турган ийик, оон соонда ажаап алыр. Улуг дүүн ажыл тур, чангыс-даа капеек ажылдап албадым.

Совхозтуң кол агроному бир ай бурунгаар өскээр көжүп чоруй барган. Оон орнунда ээзи чок. Совхоз бо чылын 1300 тонна сенаж салыр планныг, оон дөрттүң бир кезиин безин күүседири бергедээн. Ону чадажып турза, силос салыры, тараа ажаары база думчукта келген.

Сиген шөлдерин эргий кезип чораан, ында-мында артып калган сигенин хөйү-биле кардывус. Бора-Хөл чоогунда ол шөлдерден улуг көпээнерии-даа тургузуп ап болдур.

«Искра» совхозтуң сенаж оңгарынга дүүш ушчок ажа бергенде келдивис. Механизаторларның биске чугаалааны:

— Ногаан масса кестирип турар комбайнарывыс үреліп-ле турар, артык кезектер база чок. Сенаж салып эгелээнден ай чеде бердивис. Хүнде ортумаа-биле 60 тонна болуп турары ол-дур. Бөгүн чаа-ла ийи машина келди.

Деннелге кылдыр мынзыг фактыны маңаа чугаалап каалы: Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң механизаторлары бир хүн 600 тонна чедир сенаж болгаш силос белеткеп турар! Чүү дээр боор. Чөөн-Хемчик районнуң мал чеми белеткекчилери шынар болгаш темп талазы-биле дыка хожудап турар-дыр.

Оон балыктадыр «Хөндерлей» совхозка келгеш, база кардывус. Совхоз шиитизи-биле 1240 тонна сенаж белеткээр планныг. Ол ажылче сес ай эгезинде киргеш, амга чедир дөңгүп-ле 300 хире тонналы белеткээн.

— Дүүн беш, бөгүн алды машина масса келдя — деп, трактурист Николай Ооржак чугаалады.

Маңаа кээп турар массаның даагайы ажаок: кызыл-тас, ночак-тараа болгаш рапс холумаа. Моңу ай-шаанда чогуур темпилиг ажаап алыр чүве болза, кандыг-даа берге кыш фермага коргунчуг эвес болгу дег. Ынчалза-даа мал чеминиң белеткелиниң шынарлыг чорудар дээш совхозтуң удурүлгазы улуг сагыш салбаан. Оон бир чижээнге совхозтуң техниказы кызар-чаар материал чогундан дүн-хүн дургузунда анаа тургаиын айтыры артык эвес. Ногаан ажаалдага белеткелдиң кошкак болганы мыя бо фактыдан илдең-дир.

Дужудун ажаап турар шөлдерге кезривиске, комбайн сөөртken трактурнуң кабиназындан сеска классчы Шолбан Куулар бакылап келди. Оон доллуур чүдүрүпкеи машиназы фермаже салып батты.

— Ачам масло ап алыр дээш чорупту, оон «оралак-чызы»-дыр мен—деп, ол илеткеди.

— Ам бир комбайн кайыл?

— Машинадар чок боорга, хелегеже кире берген боор...

Шуудан Сатпын эрги трактурунуң суу хайынгап, шыпап-ла оозун соодуп, хелегеже ажыттады берген болду. Школаны тракторист база машина маңап, анаа туруп алды.

Мал чеминиңиң белеткелиниң талазы-биле Чөөн-Хемчик райои мурнуку одуругда тодуп-даа турар болза, мында шынар болгаш темп кошкак деп түңнелге келдивис. Районнуң совхозтары лабораторияга 1363 тонна сигенниң чугаалады.

Маңаа кээп турар массаның даагайы ажаок: кызыл-тас, ночак-тараа болгаш рапс холумаа. Моңу ай-шаанда чогуур темпилиг ажаап алыр чүве болза, кандыг-даа берге кыш фермага коргунчуг эвес болгу дег. Ынчалза-даа мал чеминиң белеткелиниң шынарлыг чорудар дээш совхозтуң удурүлгазы улуг сагыш салбаан. Оон бир чижээнге совхозтуң техниказы кызар-чаар материал чогундан дүн-хүн дургузунда анаа тургаиын айтыры артык эвес. Ногаан ажаалдага белеткелдиң кошкак болганы мыя бо фактыдан илдең-дир.

Дужудун ажаап турар шөлдерге кезривиске, комбайн сөөртken трактурнуң кабиназындан сеска классчы Шолбан Куулар бакылап келди. Оон доллуур чүдүрүпкеи машиназы фермаже салып батты.

— Ачам масло ап алыр дээш чорупту, оон «оралак-чызы»-дыр мен—деп, ол илеткеди.

— Ам бир комбайн кайыл?

— Машинадар чок боорга, хелегеже кире берген боор...

Шуудан Сатпын эрги трактурнуң суу хайынгап, шыпап-ла оозун соодуп, хелегеже ажыттады берген болду. Школаны тракторист база машина маңап, анаа туруп алды.

Мал чеминиңиң белеткелиниң талазы-биле Чөөн-Хемчик райои мурнуку одуругда тодуп-даа турар болза, мында шынар болгаш темп кошкак деп түңнелге келдивис. Районнуң совхозтары лабораторияга 1363 тонна сигенниң шынарын хынаткан. Ол сигенниң чүгле 90,7 тонназы протеин талазы-биле бирги класска хамаарыжыр. Кол ируузу 11 болгаш III класстың сигенин, а 13 тонна сиген класс шуут чок болган. Белеткеттинген сигенниң шынар талазы-биле үнелээр болза, ортумактан куду демдек салыр апаар. А хоолулуг мал чеми болур сенажты салыриның технологизиин ажыл-агыйларның кол ируузу эң каржызы-биле хажыдып турар.

Бис болгаарывыска, партияның XXII съездиин аттыг совхозта байдал элээп берге болуп турар. Орук кылынга баразаны чагыг дилиндектерден сигенниң эки дүжүдү алдынмас. А оон хемчээли 800 гектардан хөй. Совхоз эрткен чылын мал чемин өске совхозтарга садып турган болза, бо чылын боду кожаларындан дуза дилээр хире апарган. Кургат-Алаак, Борбак-Тал, Пештүг-Алаак ол ынчалдыр шөлдерни мурнуку чылдарда суггарып ап турган болза, бо чылын ол ажыл чоруттунмаан. Ол черлерни далдап каапкаш, ам совхозтуң механизаторлары Хараганның хола-харагаи холумактыг куу сигенни ажаап ап турары дээрге, ажыглаттынмаан курлавырлар болгаш ажыл-агыйжы эвес чорук дугайын хереглиел турар-дыр.

Рейд бригадазының кежигүннери:

Комбу-Маадыр СЕГЛЕНМЕЙ, районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы. Борис ЖУРАВЛЕВ, «Тувинская правданың». Кодур-оол ОЮН, «Шынның» корреспондентилери.

◆ **ОДЕССА.** Совет тайбың талалакчылары Одессаның «Центральный» аэропортунга америк тайбың талалакчыларын уткуп алган. Ийи чурттуң тайбың талалакчыларының «Тайбың дээш походугга» киржири-биле Америкадан 220 кижи составтыг делегацияга чедип келген.

Походтуң киржикчилери Одессадан эгелээш Киевке чедир 850 км орукту чадаг эртер. Олар орук аря хоорай, суурларның чурттакчылары-биле ужуражып, митингилерни организастаарлар.

◆ **НЬЮ-ЙОРК.** КНО-ның Чигинге секретары Хавьер Перес де Куэльяр Европа чурттарында албанның аяшчоруун кылып чоруп турар. Ол август 24-25 хүннериде Женевага кирип айтырыының талазы-биле ук чурттуң общиналарының удурткучулары-биле ужуражылганы эрттирер. Ол-ла үеде Иран биле Ирактың аразынга чугаалажышкынарны эрттирерии ол база планнап турар.

◆ **ИСЛАМАБАД.** Август 17-де самолёт-биле ужуп бар чыда, озал-ондакка таварышкаш, өлген Пакистанның президентизин Зия-уль-Хакты август 20-де орнукшуткан. Орнукшудулгага 70 чурттуң телээлекчилери кириишкен. Совет делегациязыны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуиуң Даргазының оралакчызы В. С. Астраускас удуртуп чораан.

◆ **ДЕЛИ.** Пакистанның президентизиниң чорааны самолёттуң агаарга часты бергенинң чылдагаанарын тодарадыры үргүлүлеп турар.

Ол озал-ондакка хамаарыштыр чамдык барыын парлалгада янзы-бүрү чүүлдерни бижип турар. Самолёттуң часты бергенинии бир чылдагааны Индияда база боон чадавас деп дыңнадыглар тарап эгелээн.

Ынчангаш Индияның/дашты кы херектер министерствозунуң төлөэлекчизи ол аварияның болганынга Индияның кандыг-даа хамаарылгазы чок, ол дээрге ийи чурттуң аразында байдалды улам баксырадырынче угланган йүгүл-дүр деп, албан ёзузу-биле медегдээр.

(СЭТА).

МААЖЫМ ХӨӨННЕРГЕ АЛЫСКАШ...

«Дөң-Терезин» совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылын 2200 тонна сигенни болгаш 2700 тонна силосту белеткеп алырын планнаан. Байдалды баш удур өөренип көргеш. Таңды районче Сергей Ооржактың механизастаан звенозуң чорудуп, Дружулга станциянның шөлдериниң 300 тонна чайгаар үнген сигенни белеткеп алырын дугурушкан. Бо хүннерге чедир ында 250 тонна белеткеттинген.

Совхоз девискээриндеи белеткеп алза чогуур 1900 тонна сигендеи бо хүннерге чедир чүгле 410 тоннаны кезип болгеш, сараяттаан. Алексей Ооржактың бот-оруда-чарылгалыг механизастаан звенозуиуң күжү-биле 90 тоннаны кылган. Арткаиың суурда организациялар, совхозтуң автопарыгының, сүт-бараан фермазының, тудуг, контора аппарадының коллективтери, аңгы-аңгы кижилер белеткээн. Уруглар садының ажылдакчылары 23 тонна планының 12 тонназын, тудугжулар 30 тоннадан 19-ту, школа коллективи чүгээр көргүзүглерге хамааржыр. Оон өске сан-чура-гайларны көрүп орарымга, демдеглелдиг дег коллективтер, аңгы-аңгы кижилер-даа тывылбады.

Совхозтуң директиязы партия, профсөвюл комитеттери-биле кады июль 20-дең август 20-ге чедир шалыпчы айны чаңлап, кылган сигенниң тоннада өртээн хол-биле кылган кижилерге класс аайы-биле 59 рубль 11 көпеектеи 77 рубль 15 көпеек чедир өстүрзе-даа, ажыл организас чогундан хөнүзээн. Коллективтер бердингеи даалгаларын мынчага чедир күүсетпээн.

Малчыннар маңаа өң-не идепкейлиг киржир ужурлуг. Кышкы үеде совхозтуң белеткеп берген сигени-биле ниитиниң малын чемгереринден ангыда, хүүда малынга база чиртип амдажаанын директиия, тускай эртемнигилер эки бадыр. Оларның бирээзинге-ле 10 тоннадан эвээш эвес сигенни онааганы чөптүг. Бот-оруга-чарылгалыг өг-бүле керээзинде айтыкан хүлээлгелери база ындыг.

— Чүгле 7 хойжу шөлдерге барып, кезек ажылдап чоруй 3-4 тонна хирени белеткээш, чангылай бергилээн — деп, агроном чугаалады.

— Бисте 45 сарлык кадарчылары бар. Мынчага чедир тудум-даа сиген белеткевээн. Ааддарында арагалап, аът мунуп айган шапкылажып турар. Машина-биле сүрүп, бүтүп экелгеш, шөлдерже ажылдадып киирер — деп, совхоз директору Доой Норбу-Самбуевич Саая шыжыгып, малдың тускай эртемнигилерин айтыышкын берип органын дыңнадым.

Шынап-ла кол зоотехник Эрес-оол Монгуштуң конторага ус-шак эртирип, саазын шокарлап орган хөрээ чүү боор. Малга чем-суурув тургузар дээш бригадирлерии, малчыннарын эвилелдээр, оларныың-биле кады ажылдаар кижи ол ышкажыл.

Ус маиавас. Чоогунда аргарыгларда ыяштарның бүрүлери саргарып, сиген курган. Сеектелип, күстүи баштайгы демдектерге кестүп келген. Чайгаар үнгеннинден ангыда, 471 га чаңгыс чылдыг тараан сигенче ам-даа кирбээн. Изиг түлүк кампания үезинде ажылчын дең бажында дойлуп үнер ужуулуг. Совхоз конторазынга баргаш, маиаан — сураг. Тос шак чоокшулай бергенде, агроном, зоотехник болгаш өске-даа удуртукчулар уурукчуурук кээп, кабинеттерии ажыдып, директорга барып чыглып, айтыышкынаар, даалгалар ап турда, 10 шак ажа бергеи. Маажым, организас чогу оон безин ядеп чорду.

Чаагай үнген 210 га кукурузаның ажаалдазынче даарталаан эгелээш кирер, оон 3060 тонна ногаан массаны силостап ап болуруи конторага чугаалашты. РАУК-түң кол агроному Иван Чорбаевич Магавал-биле кезек механизаторларны эдерткеш, автопаркка бардывыс. Кукуруза ажаар 3 комбайи херим ишти, ажык дээр аланда эрткен чылын-на тургускулап каан хевээр, дадарып, довурак-доозуп тудуп чий бергеи, дугуйлары салдынмаан, шагжайжы бергеи турлар.

— Ремень, подшивник, чамдык артык кезектери чок, кайыы-даа ажылдап шыдавас септеттинмээн — деп, бирээзиниң ээзи лугаалай-дыр. Кол инженер Иван Ооржак, оон чагыргазында инженер-техниктиг ажылдакчылар олче кижээгей салбааны эдептиг.

«Дөң-Терезин» совхоз мал ажыл-агыйлыг. Алыр оруга-зының колдуу оон кирер. Бо чылдың эрткен айларында мал бажың өскүрер, оон продуктуларын көнүдедир, күрүне планнарын күүседир талазы-биле районнуң ажыл-агыйларының дээрезинге санаткан. Мал чемин чедир белеткеп ап шыдаажаа, чедиишкиннер бастывар, келир кыш өршээл хайырлаваас дээрзин совхозтуң директиязы, тускай эртемнигилер утаап бодап, ажылды эки организастап, темпиин дүргедедир негеттинип келген.

Александр ХЕРТЕК,
«Шынның» корреспондентизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң

доктаамал комиссияларында

ХУУДА КҮШ-АЖЫЛ, КООПЕРАТИВТЕР

«Хууда күш-ажыл чорудулгазының дугайында» ССРЭ Хоойлузунуң күүселдезиниң база кооперативтерниң хөгжүлдезиниң кайы хире болуп турарының дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң хоойлужудулга саналдаар талазы-биле комиссияга чугаалажып көргеш. Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы С. Н. Сапова ук айтырыг талазы-биле илеткел кылган.

Хептерни даарап белеткээр, автотранспортка иегелделерни хандырар болгаш чонга ачы-дуза чедирилгезинин өске-даа хевирлерин кылып чорудар талазы-биле күш-ажылла хаара туттунган хамаатылар хууда күш-ажыл чорудулгазының дугайында хоойлуну күштүг болдурган сөөлүнде 50-ден 312 кижи чедир өскен.

Хоорайда 51 кооператив тургустунган, оларның 14-ту чонга хереглел бараанарын бүдүрүп турар, амыдырал хандырыдгада 12, нийтиинин чемненилгезинде 8 кооператив-ти тургускан. 670 муң рубльдиң хереглел бараанарын болгаш ачы-дуза чедирилгезин бо чылдың баштайгы чартыында үк кооперативтер бүдүргеп. Ол дээрге чонга бараннар бүдүрериниң, ачы-дуза чедирилгезиниң 2.3 хуузу болуп турар. 310 муң рубльди чөлиле, шөлдерни, дерилгелерни, эт-херекселдерни, арендага дуза чедирери-биле хамаатыларга, кооперативтерге берген.

Ынчалза-даа хууда күш-ажыл болгаш кооператив ажыл-чорудулгазында түгле эге базымнар кылдынган. Амыдырал хандырылгазында, ылангыя дачалар, садчыгаштар шөлдериниң тудугларында, бажың иштиниң эт-херекселдерни, техниктиг эдилелдерни, радиотелеаппаратураны, мебельди, автомобильдерни септеп кылырында чонның хереглелин хандырып шыдаваин турар. Хууда база кооператив ажыл-чорудулгазында арганы болгаш курлавырларны, пенсионерлерниң, инвалидтерниң, бажың эзлеп олурар чамдык кижилериң күжүн Кызыл хоорайда долу ажыглавайн турар. Ажылдавайн турар 5 муң пенсионерниң түгле 29 хирези хууда база кооператив ажылдың хаара туттунган.

Хууда база кооператив ажылынга киржир күзелин вледелип турар хамаатыларга боттуг дузаны чедирериниң хемчегдерни улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскому, ажыл-агыйларның чамдык удуртукчулары албайн турар, ажыл кылыр шөлдерни база ол ышкаш чиг эттн, материалдарны, эт-херекселдерни, дерилгелерни үндүрүп бээри кончуг оожум шинтпирлеттинин турар.

Бүдүрүлге артынчыларын садары хоорайда багай организастаттынган, ылаңгыя саарып болгу деп бараанарны, материалдарны ажыглавайн, анва-ла чыттырар азы бокче октаар таварылгалар эвээш эвес.

Дерилгелерни, чиг эттн, материалдарны тып, шөлдерни арендага алырынга бергедээшкиннерге таваржып келгеш, ол айтырыгларны шинтпирлээринге дыка хөй кооперативтер чүткүлүп үндүрбейн турар. Радиотелеаппаратура септээр «Ермак» кооператив бо чылдагаанар-биле ажылын сокгаткан, улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң шинтпири-биле тудуг материалдары-биле курглаан тудугжу ийи кооператив дүшкен. Радиоаппаратура септээр «Квант» база национал чемнер белеткеп кылыр «Шайлаарак» кооперативтер шөл чогундан, ажылдаар булуң тыппайн турарындан чүүдаа кылбайн турар. Боттарының-на хүлээп алганы уставтарны хажыткаиы-биле холбаштыр чамдык кооперативтер дүшкеп, оларның бирээзи «Видеосалон» кооператив хоругдуг видеофильмнер көргүзүп турган.

Кооперативтериниң хөй нуруузунда продукция бүдүрериниң, ачы-дуза чедирииниң планы чок, бухгалтер учёдун чорутпайн турар, ынчангаш кооперативтериниң болгаш оларның кежигүнериниң орулгазын бюджетче киирер төлевирииң түүнү тодарадыры берге.

Хамаатыларның болгаш совхозтарның хууда дузалал ажыл-агыйларының продуктуларының артыкшылын алырының орнунга, колдуунда күрүне болгаи кооператив садының магазиннериден садып алган чиг эт-биле болдунуп ажыл-чорудулгазы аннтиниң чемненилгезиниң кооперативтери уламчылавышаан. Кооперативтерге садарын чөпшээрээн бараанарның база ол бараанарны кайы садыглардан садып алырының дапзызын улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскому бөгүүре чедир тургузуп албаан.

Кооперативтериниң садып турары продукцияның болгаш бараанарның бүдүрүлге марказы база бараан демдээ чок болуп турар, ол чорук бүдүрүп турар продукцияның шынары дээш кооперативтериниң харыысалгазын чидирер. Хоорайда кандыг кооперативтерниң тургустунганы, хууда күш-ажылды чорударының кандыг аргалары бар болуп турары биллинмейн турар-даа болза, хоорай Совединиң күүскому чарлаарынын, реклама тургузарының айтырыгларын шинтпирлеп албаан.

Нийтиниң чемненилгезиниң кооперативтериниң ажылын боттуг контрольга тургузуп албаан, оон уламында ажыл-агыйны чорударының байдалдары шынгыы четпестерге таваржып турар. Ынчангаш кооперативтер магазинден продукцияны садып алгаш, ону болбаазыратпайн, туралааны өртек-биле садар чоруктарга бөлүп чедирген.

Шөлдерни белеткеп кылбайн, арыг-шевер эвес байдалдарга, аъш-чем бараанарын садарынга эмнелге шынзылгазыдаа чокка, шиштээн эттн, өске-даа чемнерни «Лаваш» кооператив рынокгарга, дыштанылга черлеринге садып турар.

Чээлиин өй-шаанда төлээринииң хуусаазын хажыдар чоруктар-биле Күрбаикының албан черлери таваржып эгелээн. Чамдык кооперативтерниң четпестери болгаш хажыдыышкынары чонның таарзынмайн турарынга чедире берген, кооператив шимчээшкинниге багай салдарын чедирип турар. Хууда болгаш кооператив ажылын хөгжүдеринге профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-нийтн организацияларының аргалары, күжүн улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскому ажыглавайн турар.

Хууда болгаш кооператив ажыл-чорудулгазының дугайында хоойлу-дүрүмүнүң сагылгазын сан-хөө болгаш эрге-хоойлу камгалалының органнары, улус депутаттарының Кызыл хоорай Соведи контрольдавайн, кооперативтериниң ажылын шуудадырының боттуг хемчегдерни чедир чорутпайн турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң комиссиязы чугаалашкан айтырыг талазы-биле шинтпир хүлээп алган. Хууда күш-ажыл болгаш кооперативтерниң хөгжүдер талазы-биле хемчегдерни боттуу-биле чорударын ында чугулалап демдеглээн.

Михаил Хертекович Адыгбай «Тыва даг-дугу» комбинаттың ТЭЦ-те котёлдар цегииниң улуг машинизи. Ол бо ажылга он ажыг чылдарда ажылдап келген. Михаил Хертекович бүдүрүлгениң мурнакчызы. Ол бодунуң дуржулгазын чаа ажылдап келген аныяктарга дамчыдып берип, аныяктарның дагдыныкчызы хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар.

ЧУРУКТА: аныяктарның дагдыныкчызы М. Х. Адыгбай.

Ужар-оол МОНГУШТУҢ чураан чуруу.

ДАГДЫНЫКЧЫ

ДАВАА АҢЧЫ

Даваа Ооржак Үстүү Ишкининиң Барыын Саяи сынарындан эгезин ап баткан бажынга, Хан-Дээр тайгазының эдээнге Көжээ деп черге төрүттүнген. Аңчы тываларның Барыын Саяының сынын ажыр Абаканга чедир аъттыг ажар эң кыска, эптиг орук Көжээни таварып эртер. Тыпкан өлүүн, олча-ажының анаа саарыпкаш, амыдыралга херек бараанарны, шай, таакпыны, пөсту, ок-чемректи аптының алган кээр турганнар. Аңчы тываларның оруе хакас чон-биле акы-дуңма, найыралчы харылзаа тудуп турган оруу ол.

Сөөлүнде барып, Көжээге акы-дуңма ССРЭ-же сүрүп ажырар мал хүлээп алыр бааза ажыттынган. Тываның барыын кожуннарындан дайын үезинде фронтуга белек кылдыр чоруткан бүгү малын аналаа хүлээп алгаш, Абаканче сүрүп чедирип турган.

Дайын үезинде, 14 харлыг ооп турган-ла, Даваа күш-ажылчы амыдыралын эгелээн. Тайга-сын ажыр аннап, диинеп чорун турар аварган ооп Абаканче мал сүржүп ажылдай берген. Ханныг дайының халапты уржуу кайы хире берге чүвел дээрзин Абаканга баргаш, ол көрүп билген.

Дөрт чыл иштинде шериг албанының берге шылгалдазын эрткеш, эр мөзүү шынары, мага боду-даа канналган. Келир үениң ажыл-агыйында машина-техника-биле ажылдап билир хөй кадрлар херек деп чүвени ол билгеш, чолаачыга өөренип алган. 1968 чылга чедир «Сүт-Хөл» совхозтуң Бора-Тайга салбырынга чолаачылап ажылдаан.

Кара чажыдан аннап өскен Даваа Ооржак каяа-даа ажылдап чорааш, аннаарын кагбаан. Күскү, кышкы аныяр сезонизрында ол хөй «чымчак алдының» үнелиг өлүктү тып, чай эгезинде керээ ёзугаар сыын мыйызын дужаап чораан.

1968 чылдың январь бирдең эгелеп Сүт-Хөлге «Хемчик» аныяыр-тывыш ажыл-агыйы тургустунган. Ынчан аңчы алышкылар Даваа, Дажы, Шөйбээдей, Көшкендей, Очуроол олар штаттыг аңчылар бригадазын тургускаш, ажылдап кирипкеннер. Бригадирниге Даваанны сонгуп алганнар, Аныяыр-тывыш ажыл-агыйын

Беш чылдың кижилери

тургусканы, боттары штаттыг аңчылар апарганы алышкыларның хей-аъдын көдүрген. Олар боттарының чажындан аңнап өскен тайга-сыннарының, Көжээ бажының, Хан-Дээр тайгаларының ёзулуг эзлери апарганнар. Оран-тандызының байлаан, «Чымчак алдын» дижириве өлүктү —киш, диин, дырбактыг, ас, күзен кежин күскү, кышкы аныяр сезонунда аңнаш, хөөремче-даа чокка, шоодай-шоодайы-биле экжеп дужаап турганнар. Алышкыларның аңчы бригадазы доктаамал олча-ажык планын ажыр күүседип. «Хемчик» аныяыр-тывыш ажыл-агыйның мурнакчы бригадазы апарган.

Хемчиктиң шыңаа, ховулары ышкаш, тайга база бир чылын элбек дүжүттүг, чамдык чылдарда кашнап, күргай-даа бээр. Часкы соок доңат чаа үнүп орган тооруктуң, кат-чымистиң чечээн доңуруп кавр. Ындыг чылдарда киш, диин база чегей болур. Чемиш диеп, өске тайга-таңдыже көжүп чоруй баар. Ынчалза-даа кызымак аңчылар диин, киштиң кайда бар черин тып, кыжын капка салыр, дүзактаар аргаларны ажыглап тургаш, планын күүседирлер.

Аңчы бригада чайгы үеде база ажык чок турбас. Керээ ёзугаар совхозтарга мал кыштаглары, малчынларга чурттарга бажыннарын тудуп бээр. Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл районнарда аңчыларның туткан мал кажаалары, бажыннары хөй.

Коммунист бригадир Даваа Ооржак бригаданы ёзулуг ажыл-агыйжы коллектив кылдыр хаара тудуп, боду хөй олчатывыштыг ажылдааны дээш шаңнадып, мактадып келген. «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан.

1985 чылдан бээр бо хүннерге чедир Даваа Дамбаевич Көжээ, Хан-Дээр тайгаларының девискээринде ан-мениң камгалакчызы, хайгааракчызы боон ажылдап турар.

Коммунист егерьниң ат-алдары ол чоок-кавыда малчынарның болгаш геологтарның ортузунда бедик. Көжээ, Доостут болгаш өске-даа хемнерниң балык-байланын, ан-мениң камгалап өстүрер, төтчеглекчи чорукту болдурбас дээш ажылдап турар.

Назыны дөгүй берзе-даа аңчы кижи болгаш Даваа Дамбаевичниң кашпагайы ам-даа хевээр, карааа көскү, кулаа дыыжы. Төрээн черииниң байлаан камгалап, аныяр сезон үезинде аңнап, ам-даа үнелиг өлүктү күүнеге ол хөй-биле дужаар.

Арагачы ДОНГАК.
«Хемчик» аныяыр-тывыш ажыл-агыйының партия эге организациязының секретары.

ТАЙЫЛБЫРЛААНЫ ШЫН. ЫНЧАЛЗА-ДАА...

Дузалал ажыл-агыйы-ниитиге ажыктыг

ИНЕКТИГ КИЖИ ТОДУГ

Мону 1988 чылдың август 6-да үнген «Хынадын алыр» деп материалга хамаарыштыр бижип олур мен. Ында Чөөн-Хемчик районнуң «Хөндергей» совхозунда хаван ажаакчызы Кыргыс-оол Куулариың салган айтырыынга Кызылда ветстанцияның экспертиза начальниги Т. А. Пономаренковуң харыызы бар. Айтырыгны салганы-даа чөп, харыыны бергени-даа тодаргай-дыр.

Шынап-ла, кижи бүрүзү кадык болур ужурлуг. Бистер аъш-чемни, оон иштинде эът аймаан түгле магазин дамчыштыр эвес, харын улустуң хууда дузалал ажыл-агыйындан база садып ап турар бис. Хөндергей суурда улустуң хуузунда хаваннарында аарыг барын бижикчи эскергеш, орта дүвүреп айтырыг салган-дыр. Ынчаарга специалистиң харыызында меңээ тааарышпас мынаг айтырыг бар-дыр, ол чүгле меңээ эвес, харын өске-даа улуска ындыг боор деп бодайдыр мен. Чүл дээрге, эъдин садып саарар дээн хавааның бажын, өкпе-баарын ээзи кижи янап-ла шинчидер дээн-дир. Оны шинчидери чөп-ле харын. Оны шинчидер эмчилер совхоз, ферма, харын малчын аалдар бүрүзүнге кончуг ховар аалчылар болур дээрзи кымга-даа билдингир. Оон ужурундан шинчиттиимээн эът, чагны дужаап турары ол-ла болгай. Садар, согар малдарны шинчидер черлер чок. Мал эмчилери тускайлаан машина-техника-биле, дериг-херекселдер-биле хандыртынган болза-даа, олар ак оруктарлыг малчынарга чедер.

Бистиң амгы специалистерниве шаандагы ышкаш, аът мунгаш, аалдарга барып чоруп турбастыр. Оон ужурунда чонның негелде-хомудалдары-даа үнүп турары чөп. Зооветспециалистер аъттан мунгаш, малчынарны кезип турза кандыгыл, оларга аът-хөлгеден быжыглаар дугайында чугаа-санаал, солуңга үнүп турар.

Артыкшылдыг хаваның соккаш, оны садар дээш, оон бажын, баарын шинчидип, шынзылга алыры берге айтырыг. «Чүвени шыны-биле шиитпирлээр, ынчаар-мынчаар» дээн херек чок. Улустуң хууда малманганын мал эмчилери, зоотехниктер-даа ыяк хайгааравр херек. Эң ылангыя чамдык көдээнарда брученлёз ажаок элбек болуп турарны чажыт эвес. Фермаларда база ындыг аарыглар бар. Ынчангаш мал эмчилериниң ажылы-ла улуг. Улустуң хууда мал-маганы өзүп көвүдеп турар. Оон-биле холбаштыр мал эмчилериниң, зоотехниктериң ажылы база немежир.

Мал ажылын харыылаар тускай эртемниглерден олар ёзулуг ажылдазын деп негээр үези-даа келген. Ат астып алган, «чирик дуглап чораан» херек чок. Үениң негелдезинбиле ажылдаар ийин, ажылдаар.

Мен шаанда мал эмчилери аъдын мунуп алгаш, аалдарга хонаттап, күрүеннии даалгазын ак сеткилдиг ажылдап чораанын магадаар-дыр мен. Ындыг ажылдакчылар мээң билирим Чөөн-Хемчикке мал эмнелгезиниң ажылдакчызы Кежеге оглу Монгуш Доржу, Хорум-Дагта Ооржак Анай-оол, зоотехниктер Сарыглар Шенгирбен, Монгуш Папын, Ховалыг Онгаа деп мындыг улус тургулаан чүве ийин. Бо шагның аныяк кадрларын шак ынчалдыр ажылдатса чогуур.

Сарыглар СЕРИН-ООЛ.
Пенсионер.
Кызыл-Мажалык.

ХОМУДАНЧЫГ

Кунгуртуг — найысылал-биле аргыжары белен эвес, колдуунда-ла дээриниң аксаанын барымдаалаар хаймы, ырак булуннарының бирээзи. Мен «Тере-Хөл» совхозтуң хоюн кадарып, үр чылдарда ажылдап келдим. А малчын кижиге суур-биле аргыжары, ылангыя часкы, күскү үелерде дыка берге, орук үстүп каар. Суур-биле харылзаа чокта малчын кижиниң хүнүнүң амыдыралынга дыка берге. Мал семирти азыраар дээш ынай-бээр көжүп-дүжүп чоруур малчын кижиниң амыдыралынга чүү турбас дээр: аарый-даа бээр, аъш-чем-даа үстү бээр-дир.

Мен Балыктыгның хойжу бригадазында элээн үр үеде малчынап келдим. Аңаа турум эмнелге чүгүла херек. Оны чыл-чылы-биле чугаалажып келген. Орай-сава чок деп чылдак каккаш-ла соксап каар. Азырыг-аржык болурга, эмчилерни малчынарже чалаарга, кээп-ле турар харын. Ынчалза-даа чазын, күзүн орук үстү бээрге, кээп шыдавас. Ынчан малчынар черле бергедээрдир бис. Малчынар-биле харылзаа үргүлчү турар кылдыр кол-кол аргыжылга оруктарын, чоннуң күжүн ажыглап-даа турган болза, ыяк быжыг кылдыр кылып алыр аргазы чок бе? Бо талазы-биле кодээ Совет боданыр болза эки боор.

Сураан дыннаарга, суурга Кызылдан болук эмчилер чораан-на боор. Малчынарга черле аалдап келбес-тир. Барып эки шинчидип алыр дээргe, ийи-бир хонгаш-ла чаңа берген боор-дур. Малчынар курут черге хомудан артардыр бис.

Кол ДЫВЫП.
Кунгуртуг суур, Кызыл район.

Эде тургустунуушкун айтырыглары

«КИЖИНИ ЭКОНОМИКАГА ЭВЕС, А ЭКОНОМИКАНЫ КИЖИГЕ»

— Бүгү-ле чүүлдерге, оон иштинде экономика амыдыралынга хөй янзы дилээшкиннер будурулгениң социалистиг аргазын боттандырарынга эптиг-ле арга —деп, девисиизөр экономиказын эргелеп башкарар талазы-биле сураглыг специалист, ССРЭ-ниң ЗА-зының Экономитиг шинчилелдер институдунуң Чөвн чүк салбырының директору Петр БАКЛАНОВ санап турар.

—Партияның XIX конференциязының ажылының дугайын болап ора, бодумнуң баштайгы үндүрүп турган түңнелдеримни, харын-даа СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң илеткелин дыннаваш, хомудаанымны ам чажырбайн чугаалажайн. Хомудаан чүвем чүл дээрге эде тургустунуушкунга хамаарыштыр шинтпирлеп турган айтырыгларывыстың хөй аныралыг болганы. Мен аңаа тодаргай, бодап кылдынган болгаш санаттынган сүмелер, санаддар кирер деп бодап орган мен. А илеткелде «бо айтырыгны чугаалажып көрээлинер» азы «боданып көрээлинер» деп сөстер киргилээн. Чамдык айтырыгны шинтпирлээринге элээн каш аргалары, ангы-ангы бодаллары саналдаттынып турду. Ам, конференция сөөлүнде, шынап-ла, хөй талаалыг боладдар, партийжи шүүлгандың киржикчилериниң санга-дарының хөй талаалыг бо айтырыгларны бедик деңнелге шинтпирлээринге идиг болган.

Мени, экономика талазыбиле эртемден кижини, экономиканың үндезин реформазының айтырыгларны, оны хөгжүдеринин болгаш ханылдырының оруктары сонуургаткан. Министерстволарның болгаш бүдүрүлгелериниң бот-боттарының аразында харылзаалар айтырыын шинтпирлээри ам чүгүла болуп турар. Бүдүрүлгеге ёзугуг бот-орулга-чарылганы шинтээдир дизе, оон бот-түскайлаи чоруу бедик еңнелдиг болур ужурлуг. А бот-түскайлаи чоруктуң хөгжүдезинге шаптыты хамыктың мурнунда министерстволар болгаш ведомстволар чедирип турар. Оларның холунда күрчагыг-даз бар, а чагыгда негелделер бүдүрүлгелериниң күчүлерин ажып турар, материал-техниктиг хандырылга, арыг орулгадан саналшкыннарның нормативтери, хөй-ле отчёт көргүзер саннар оларның холунда.

Адырлар айы-биле министерстволарның хүлээлгезин үндезини-биле өскертирип, оларның санын кызырары чүгүла. Оон башка бот-орулга-чарылга, экономиктиг реформа ведомствоиун эрге-ажыынга моондакталы бээр. Эргелеп-башкарылганың боттуг дурумү ол-дур. Амгы үеде министерстволар ийи хүлээлгени күүседип турар, ол дээрге организас-бүдүрүлге-биле эртем-техниктиг сорулгалар-дыр. Баштайгы хүлээлгези бүдүрүлгелериин бот-түскайлаи чоруунга таарышпас. Күрчагыгны конкурс ёзугаар. Күрплан хуваар болгай, а министерстволар бот-орулга-чарылганың принциптерии ёзугаар завод-биле харылзажып, оларга болуунун технологиязын садар ужурлуг. Бо талазылгала министерстволар эртем-техниктиг хүлээлгезиниден чарлыр, чаа технологияларны, чаа кылыглар хевирлерин ажылдап кылыр ужурлуг. Эргижирээн технологияны бүдүрүлге салып албас— ол чорук эртем-техниктиг дилээшкиннеии идепкейжидер. Мен бодаарымга, министерстволарның эргезинге эртем-шинчилел институттарын, конструктор бюрозун, дүржүлга бүдүрүлгелерин, информация төптериин киирер болза эки.

Партия конференциязынга кандыг-даа айтыышкыннар, шцитпирлер мапавайн ажылаалынар деп кыйгырып турганы база шын. Бистин институдувус бир чыл бурунгаар бот-орулга-чарылгалыг эртем-консультация товун тургускан. Ук төп ажыл-агыйны чорударының чаа хевирлерин болгаш методтарын шинкээдир талазы-биле ачы-дузаны чедирип турар. Ол ачы-дузаны дилеп келгеннер хөй, ол чорук эртем ажылдакчыларының шалынынга-даа немере, институттуң сан-хөө байдалынгада эки апарган.

Амгы үеде институттуң эртемденнери девискээриң экономиказын эде тургузарын эртем ёзугаар комплекстиг боттандырар программа ёзугаар ажылдап турар. Ында бүдүрүлгеге болгаш тудугга идиг бээринии, экономиктиг хостуг зонаны тургузарының экономиктиг хемчегдерин ажылдап кылып турар.

Экономика амыдыралында хөй талалыг дилээшкиннер, ангы-ангы саналдар бүдүрүлгенин социалистиг аргазының артык күжүн ажыглаар аргаиы бээр дээрзинге ам бүүредим. Ынчалза-даа бүгү вариантыларны социал угланышкынныг кылдыр тодарадыры чугула. Оон өске тодарадылга шынап-ла, чок-тур.

(ПМА).

«Деңнештирип көрээли» деп чүүлге хамаарыштыр

ДЕҢНЕШТИРЕРГЕ МЫНДЫГ

Бо чылдың июнь 8-те «Шын» солунга «Деңнештирип көрээли» деп чүүл үнген. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң «Кызыл» гостиницазының ажылчыны Александр Донгак ажылынга хамаарыштыр шүгүмчүлел кылган болгаш, Кемеровонуң аалчылар бажыңы мактаан.

Ук чүүл-биле бистиң ажылтор чогум каштың хүнүнде дакчыларывыс танышкан. Ав.-«Кызылга» келгенин айытпаанындан, ынчан кымның ажылдап турганын тодарадыры берге болду. Ынчалза-даа ук фактыны нинти хуралга чугаалажып, ындыг чоруктарны болдурбазының хемчегдерин алган бис.

Кемеровонуң гостиницазыбиле бистиң деңнештирип турары чугаажок солун. Келген кижилерни ук хоорайның аалчылар бажыңының саадал чок хүлээп ап турарынга өөрүүр апаар. А бистер база өөрүшкү-биле хүлээп алыр дээш ажылдап турар бис дээрзин чугаалаар апаар. Ындыг турбуже, бар аргаларывыс болгаш курлавырларывыс эвээш болганындан, ол үзел чамдыкта боттанмайн баар. Ол дугайын маиза кысказы-биле чугаалаар бодап тур мен.

Бистиң «Кызыл» —хоорайда төп гостиница болур. Ынчангаш районнардан-даа республика даштындан-даа келгеннер хамыкты мурнай биске кээр. Оларның шуптузуп хүлээп алыры берге, чүге дээрге чүгле 122 орун бар. Хүнүнүн-не 40-дең 70 чедир кижи үнүдүр, кирер бижидип турар. Ол ышкаш хоорайда албан черлери, организациялар база чагыг киирер. Оларның шуптузуп хандырары безин берге, чамдыктарының чагыгларын хүлээп албайн турар бис. Чүге дээрге бир эвес шупту чагып туруп бээр болза, аиаа келген чонну хүлээп албастай бээр, а оон хомудал улам көвүдээр.

Келген аалчы бүрүзүнге хонар черии тып бээр дээш аргаларны ажыглап турар бис. Кол арга—сыгар орун салыры. Эрткен чылдың бирги чартыында 826 сыгар-орун салган болза, бо чылын ол сан 1020 четкен.

II разрядтың кылдыр туткаиы бо гостиницаны амгы үениң негелдезинге дүжүп турар болзуи дээш бүгү-ле чүүлдерии кылып турар бис. Чамдык черлери-даа эде дериттиигеи. Чижээ чамдык өрээлдерге ванналар киирдивис. Чаа мебельди-даа садып салган, ханаларын каастаан. Келгенперге көргүзер төлевирлиг ачы-дузаны көвүдеттивис. 1986 чылда чонга 23,9 муң рубльдиң төлевирлиг ачы-дузазын көргүскен болза, бо чылдың эрткен айларында 17 муң рубльдиң көргүстүвүс. Печенье, саваи, шампунь аймаан кайы-даа үеде аалчыларга садар. Чаа солуиарны каът бүрүзүиде садып турар.

Моңгун-Тайгадан келген автор Кемеровода аалчылар бажыңында улуг назылыг херээжен кижилер ажылдап турарын онзалап бижээн-дир. Ындыг байдал кайда-даа бар боор. Бисте база кол көзиидеде улуг назылыг херээженнер бар. Оларның аразында хооч-уннар дыка хөй. Чижээ, Л. Д. Романенко 30 чыл ажылдаан, В. Е. Кузнецова 31 чыл болган, Б. С. Полухина 17 чыл четкен, Г. С. Чунарева 20 чыл ашкан...

Келген кижи бүрүзүи хандырып шылдар бис дээрзи черле берге. Найысылал өзүп турар, албан черлери, организациялар көвүдээи, ол черлерже сургакчылаан кижилер улам немежир турар, а чурттакчы чоннуң аргыжары база деидээи, а гостиницаның хемчээлги чээрби чыл бурунгаар турганы хевээр болгай. А чаа гостиница тудар, азы немелде тудуг кылыр дугайында айтырыг кайда-даа шинтпирлеттинмейн турар.

Гостиницага кээп турар аалчыларның ажыы-чаны, эртембилии, чугаа-тайылбырны хүлээп алыры аңгы-ангы болгай. Олариын-биле ажылдаары дыка нарын. Чамдык кижилер кевии-херекчок чүүлден шуугаазын үндүрер. Оруи хоста-лырын оочурлап маиап турар үеде эпти-ле маргылдаа үнер. Оон чылдагаанын сайгарарга, чамдыкта аалчыларның шын эвес болур. Чүге дээрге администратор кижи оруи хостылырга хамыкты мурнай ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, эвилелдешкен болгаш автономиуг республикаларның Дээди Советтериниң депутаттарын, Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларын, Аллар болгаш Күш-ажылчы Аллар орденнериниң ушку чергелерииниң эдилекчилерин, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилерин, аңаа инвалид болганнарны болгаш оиу удеп — чоруур кижини (бирдең эрттирбейн), курсовка-биле курортка эмнедип турарларны, «СЭКП-ниң хүрээлеиинге 50 чыл болгаиы» деп хөрек демдээниң эдилекчилерии хүлээп алыр болгай. Оон үжурун билбээн чамдык аалчылар «таныш-көрүш» тырта берген деп шуутазының үидүрер таварылгалар тургулаан.

Бистиң ажылывыста бүгү чүве эки, четпестер чок деп база болбас. Шынап-ла, таныш-көрүш тыртыптар-даа чоруктар тургулаан, оиу доразы сайгарып, хемчээи ап турар бис. Ол ышкаш администраторларның талазындан каржы-хажагай чоруун көргүскүлээн фактылар тургулаан. Гостиницаның администрациязы, хөй-нийтн организациялары ындыг фактыларның хажыызынга артпайн турар.

Келген аалчыларга өөрүүр бис, аргалыг-ла болза, шуптузуи хүлээп алыксаар бис. Ол биске-даа эки —орулга киирер, аалчыларга-даа эки — хонардүжер чер сураглаваас. Ынчангаш дилээм мындыг: бистиң ажылдакчыларывысты база хүндүлеп, эптиг-чөптүг болуп көрүнер, олар силерге бараан боон турар. силерниң эргежыктарыларны камгалап турар дээрзин утпанар. Силерге эптиг болзуи дээш, бодувустуи талавыстан бүгү чүүлдерии кылыр бис.

Людмила ЧИГУНЕКОВА.
«Кызыл» гостиницаның директору.

БОДУМ ТУДУП ТУР МЕН

«Шынның» клубу

ЧОНГАН ЧУДУКТАН ХАНАЛАР

Бажының бүгү өртек-үнезяның барык үштүн бир кезии ханага онаажыр болгаш хана тудуушта эң хөй күш-ажыл чаргылы үнер. Хана туттунган соонда бажының кол кезии бүткен деп санап болур бис. Ынчангаш хана тударынга кандыг материалдарны шилип алыры оныа чугула ужур-дузалыг. Хана материалы өртек-үнези чиик, быжыг, үр үеде ажыглаттынарын бодап алыры чугула. Эң чиик өртек-үнелиг материалдарга түс черниң тудуг материалдары хамаржыры билдингир. Чудук болгаш брус ыяш —ындыг материалдарның бирээзи.

Будүн чудук ыяштардан чонуп кылган ханаларлыг бажыны колдуунда яне бүрүлүг ыяштардан тудар. Калбак бүрүлүг ыяштардан шарланны ажыглап турар, ону колдуунда чүнар-бажың тударынга кереглээр. Шарландан туткан чүнар-бажының онзагай талалары бар: тускай чаагай чыттыг, чылыгны, шыкты эки тудар, харын-даа микробтарга удур салдарлыг.

Ыяш хана — чурттаар оран-бажыңның эң таарымчалыг иштики агаар-бойдузун тудуп тургузар. Ыяш ханаиы «тынын турар» деп чугаалаар. Ыяштың эң бичии шаараштарын өттүр агаар солчулгазы доктаамал чоруп турар болур. Оон-биле кады ыяш хана эң эки чылыг тудукчузу. Ыяш чеже-даа «тынын турар» болза, оон шаараш черлеринде агаар соокту белен эрттирбес. А ыяшты, чудукту чонуп, таарыштыр кылып алыры белен болгаш ажыглалы узун хуусаалыг. Шаандагы Русытуң Кижи деп аттыг будүн ыяш хоорайы ам-даа ол олчаан турарын, бистин Сибирьде Томскиниң ыяштан ураншевер каасталгалыг тудугларын маңаа чугаалаарга-ла четчир.

Чудуктан чонуп туткан бажың ханазының кылыны дашгыкы агаарының температуразындан хамаржыр. Бистиң республиканың байдалдарынга чудуктуң чоону —диаметри 26 см-деи эвээш эвес болурга четчир. Иштики ханаларга оон чиигe ыяштарын ажыглап болур.

Бажың кылыр чудукка хамаарыштыр чамдык негелделерни сагыры чугула болбайн аан: ирик эвес, чарыктар чок, ыяш мөөгүзүнге алыспаан, ыяш чиир доос-карага чиртпээн турар ужурлуг. Мөөгүлүг азы доос-карага чирткен ыяшты баш удур-ла тускай ажыллап кылыры чугула. Ындыг ыяшты скипидар болгаш керосив холумактыг (кайызын-даа дең кезекке алыр) холуксаа-биле чаар, азы ДДТ порошокту скипидарга азы керосинге холаанын (1:9 кезек кылдыр) чаар.

Чудуктан салган ханаиың бир долганган ыяштарын куржаг деп турар. Эң адакы куржагны элээн чоон, быжыг чудуктардан кылыр. Ол адакы куржаг ыяштарның ийи талазын дескилей чонар: бажыңның иштики талазынче көрүрүн база черже көрүнгенин (фундаментиге даяныр талазын). Эң адакы куржагны уровень-биле (суглуг шилбиле) деннеп тургаш, эң дески кылдыр салыр, оон артканарын адаанда чыдар чудуктуң аайы-биле ховулдай (колдуктай) чонуп тургаш салыр, ынчаар салырга, чаъс суу ыяш аразынче кирбес. Ховулдуң эң эки хевири чудуктуң аайы-биле долгандырылганчак кылыры, оон ангыда үш-булуңнадчак кылдыр база чонуп болур. ынчалзажок ол чылыг тударынга эки эвес болур. Ховулдуг чудуктар аразынга чылыг эрттирбес материалдарны чадар—пакля, кургаг чингис, кидис, хөвеи артынчылары.

Ховулдуң кыдыгларын хөмүрлүг удазын-биле хап, шыйыг үндүргеш, балды-биле чонар, херек болза шүүчелеп улай хозаар.

Ханаиың азыглары бирээзи өскелериниден бедик азы чавыс болбазын дээш чудуктарны чоон баштарын аралаштыр солуй салыр. Бир эвес бажыңның ханалары бар чудуктардан узун болза, оларны тудуштуруп ап болур. Курларны шаанчактар-биле тудуштуруп тура, шаанчактарны бот-боттарының аразында 1,5—2 метр ырак кылдыр кылгаш, курлар аразынга хемчээлдерни база таарыштырар. Шаанчакты ыяштан кылыры эң таарымчалыг, чүге дээрге хана олураргa олар база кады олуруп кирер кылдыр өрүмнээн үттери адаанга, үстүиге хос артар кылдыр өрүмнээр. Шаанчактың чоону 5 см, узуну 15-20 см болур. Шаанчактарның үштарын шала чингеледи чонуп алыр. Амгы үеде ыяш шаанчактар орнунга демир өргеннер ажыглап турары ындыг-ла сүмелексенчиг эвес, чүге дээрге бажыңның ханалары олуруп кирерге, курлар аразы хос хевээр артып каап болур. Соңгалар аразынга, эжиктер чоогунга шаанчактарны үштардан 15-20 см ыракка бот-боттарынга дужааштыр кагар.

Ыяш бажыңның ханазын салып эгелээш, дээвиргe чедир кыска хуусаада бүрүн салыры чугула. Чүге дээрге ара кайыптар болза, сөөлүиде барып салырга хана дески эвес боон болур. Ыяштың кургаарындан, титлерге салган чингистин, пакляның тырлып киреринден хана баштайгы будун чартык чылының иштинде бодунуң баштайгы бединиң үзеэбининң бириндеи үженниң бири хире олуруп кирер, азы бөдүүш-биле чугаалаарга, бяр куру-ла бир см олуруп кирер. Ынчангаш чогум ниити бедии 3 метр хана болзун деп бодаар болза, ону 15-20 см бедик кылдыр тударлыр. Ол ышкаш шаанчак үттерии база-ла шаанчактардан 15-20 см узун кылдыр үттээр.

Азыгларны артыкшылдыг болгаш ол чокка-даа тудуштуруп ап болур. Кертик чонарының тускай үлегер-хемчээлдерин белеткээш, оон-биле хемчээп, демдеглеп тургаш, хирээлеп, чонуп каапкаш, киништир алыр (чурук № 1). Адакы куржагларны шык сиирбес кылдыр тускай хоюдут-биле чаары күзенчиг.

Ханаиың бажыныың черге чоок ыяш кезектерии оон ангыда кара саазыннап тургаш, шык эрттирбес кылдыр ангылазры чугула, Адакы куржаг фундаментиге дегжир черлерияге ийи каът кара саазын чадар, аргалыг болза, битум-биле чагган маизаны адакы куржагның таваига салыры эки.

Чудуктар аразынга паклаиы, чингисти салып тура, ол-бо талаларынче уштунчак кылгаш, хана бүрүиү-биле салдынган соонда, оларны тиглерже тырыры чугула. Азыгларның үттерии пакля, чингис-биле ыяк чылыглаар херек. Соңгалар, эжиктер кыдыгларын, өске-даа тиглерии ылавылап тырыры чугула. Ханаларның тиглерии бир-ийи чыл эрткенде база катап пакля-биле тырыр херек. Чүгле оон соонда штукатурлап, хаарыылдаан маиза-биле шып кылып болур.

Чудуктарны куржагларга салып тура, оларның дески чыдарын, ханаиың шын бедии үиүп турарын доктаамал дынаар. Шаанда орус бажыннарны тудуп тура, ханаларның куржагларын дашкаар талазыиче чатпагар кылдыр тудуп турган, ынчаар кылырга бажыңның бижыынга эки, хевири чараш көстүр. Ындыг кылыр деп бодаар болза, дараазында куржаг бүрүзүиге-де 0,5—1 см хире дашкаар кертер, оон соонда сөөлгү ийи-үш куржагга дедир ишкээр киир кертер. Дээвир ооргазының үжүн ишкээр тыртынар кылдыр чонуп салыр (чурукта).

Соңгалар болгаш эжиктер орнун тудуп-даа турган болза, ханаиы туткан соонда-даа болза, дорт батканың хемчээп тура ояр, соңга, эжик кастыктарын сутар болгаш пакля-биле тырыр. Маиаа хананың олуруп бадарын база утпас үжүрлуг, эжик, соңга үстүиге 7-10 см хостая арттырган, паклялаар.

Брус бажыннарны будүн чудук бажыннар-биле дөмей тудуп болур. Ылгалы чүл дээрге, брус ханаларның азыгларын тудуштурары янзы-бүрү боон болур. Шаанчактап, ийленчек кертиктеп тургаш тудуштуруп болур (чурук № 2). Чудук ханаларлыг бажыңның үштунчак азыгларын хирээ-биле дескилей кезип болур, ынчалзажок чидиг балды-биле чонуп дескилээри эң эки. Чүге дээрге балды-биле чонган үштуи ыяжы тырылчак апаар болгаш чарлып, тоглавас.

Түиелинде чугаалаксанчыг чүве чүл дээрге, будүи чудуктан эрги ёзу-биле туткан бажыңнар эң чылыг, быжыг, үр үеде чурттаарынга таарымчалыг. Амгы үеде улус чудук бажың тударының аргаларын, чажыттарын үттүп бар чыдары харааданчыг.

Чурук 1. Чудук хананың кезектерин тудуштурары
а) иштики хананы даштыкызы-биле тудуштурары; б,в) даштыкы, иштики ханалар куржагларынга оорга чергелиг ыяштарны тудуштурары: г) тудуштурар үштү чонарының бир хевири; д,е,ж) азыгларны тудуштурарының аңгы-аңгы хевирлери; 1- иштики хана, 2- даштыкы хана, 3- оорга ыяжы, 4- пакля.

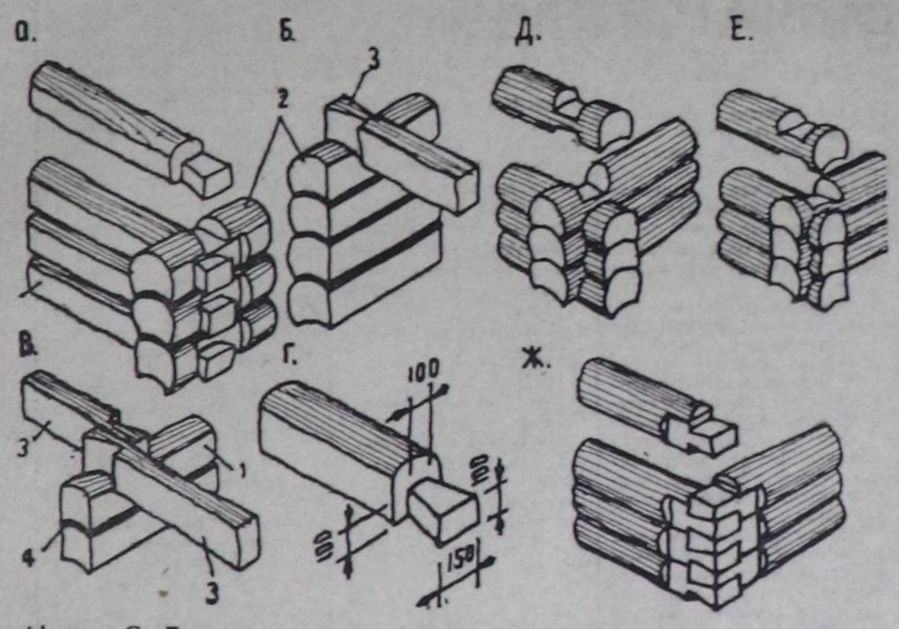

Чурук 2. Брус ханаларга тудуштурулгаларның хевирлери
а) даштыкы ханаларның азыг тудуштурулгазы; б) даштыкы болгаш иштики ханаларның брустарын тудуштурары; в) соңга эжик кастагын даштыкы ханаларның брустарынга эптээри.

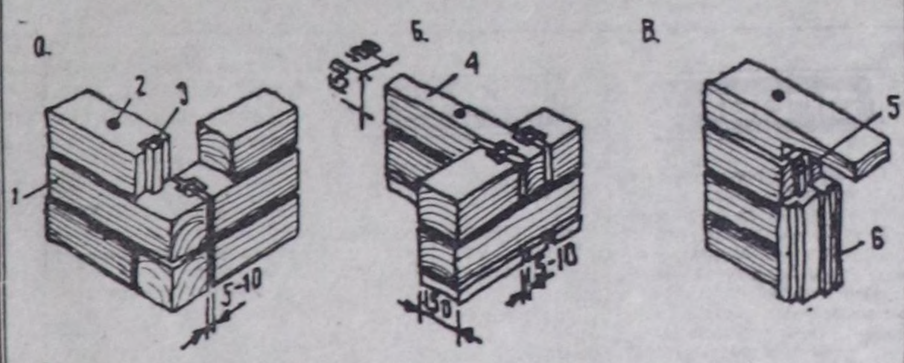

1) даштыкы хана бруазу, 2- куржаглар тудуштурар шаанчак удуу - диаметри 25 мм, узуну 400 мм, 3- шаанчак 32×50 мм, узуну 150 мм, 4- иштики хана бруазу, 5- соңга кастагының узунунуң аайы-биле дербелчиин кейка 32×30 мм, 6- соңга кастагы.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

ПАРИЖ. (СЭТА). Наймысдалдың кыдыы Монтрейге француз компартияның активчилериниң чыл санында чаңчыл болган ужуражыышкыны эрткеи. Оиу сентябрьның ортузунда француз коммунистериин «Юманите» солунунуң байырладынга белеткелге турзекаткан. Бөгүнге чедир байырлалга 310 муң ажыг чалдага билеттерии иептеретken. Байырлал коммунистериин сырый каттыжыышкыныи, оларның улус массалар-биле сырый холбаазын көргүзер ужурлуг.

ФКП-ниң Чиигиие секретары Жорж Марше ужуражыышкынга чүве чугаалаап, амгы үеде коммунистериң кол сорулгаларының бирээзи ажылчы чоннуң кол эргеажыктары болгаш социал чаалап алыышкыннары дээш демиселди идепкейжидери болур деп онзалап айыткан. Социалистериң чаа чазаа мурнуку чазактың утланыышкынын хөй таварылгаларда уламчылап, оон политиказы улуг капиталдың эрге-ажыктарынга ажыктыг болуп турар. Ам болур деп турар Француз улуг революциияның ийи чыл чылынга тураскаадын эртер «Юманите» солунииуң амгы байырлалының кол темаларының бирээзи тайбың, ажылчы чоннарның делегейге эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаары дээш демисел болур деп. ФКП-ниң удуртукчузу демдеглээн.

БУРУНДИДЕ БАЙДАЛ

ДАР-эс-САЛАМ. (СЭТА). Эрткен неделяда Бурундиниа чазаа республиканың бүгү девискээринге кежээкиниң 7 шактан эртенгиниң 5 шакка чедир комендант шагын тургускан. А ол ышкаш чурттуң девискээринге шимчээшкиниа кызыгаарлаан. Ол хемчеглер Бурундиниң соңгу чүгүнге этниктиг үндезинге массалыг өлүрүүшкүниериии үжүрүндан болган.

Бужумбарага чурттуң даштыкы херектер болгаш кады ажылдажылга министри Сиприен Мбонимпаның дыиатканы-биле алырга, «хоралакчы кижилер» Кирундо провинцияда Итега коммунага массалыг күүлээшкиниерии чоруткан. Олар бажыңнарны өрттедип, херээженнерии болгаш чаш ажы-төлүүр өлүрүп турганнар. Олар тутсп дээр этниктиг белүкке хамаажыып турганнар, олар республиканың 5 миллион чурттакчы чонунуң 15 хуузу болуп турар. Өлүрткенниериң саның амдыызында доктаадып тургузары берге, ынчалза-даа оларның саны хөй болгаш улам-на өзүп турар деп, министр айыткан.

1972 чылда Бурундиге этниктиг белүктериин аразында чөрүлдээшкин Африканың төөгүзүнге эң-не улуг трагедия болган. Ынчан хуту этниктиг белүктүң 100 муң ажыг төлээлекчилерии кырып каан. Ол белүкке төп Африкада ол чурттуң чурттакчыларының хөй кезии хамаарыып турган.

ДООЗУЛГАН

ЛИМА. СЭТА-ның корреспондентизи Игорь Варламовтуң дамчыткаиы болза: Перуиуң даг-руда үлетпүрүнүң ажылчыинарыиың 30 хонук иштинде үргүлүүлеп келген ажыл соксадыышкыны доозулган. 80 муң дагжыларның ажыл соксадыышкыны анты демиселиинң чидиглеигени-биле ылгалып турган.

Ажыл соксатканнарның түгле ниити национал марыжынга 30 муң шахтёрлар киришкеп, олар Лимага чурттуң янзы-бүрү черлериниеи чедип келгеш, амыдыралдың болгаш күш-ажылдың байдалын экижидерии негээннер.

ДЕЛГЕЛГЕ

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи Игорь Борисенконуң дамчыткаиы болза: Вашингтонга, бойдус төөгүзүнүң национал музейиниң бажыныига сентябрь 23-те ажыттынар совет-америк-канада делгелгеии «Диптерниң белдири: Сибирьниң болгаш Аляскаиың культуразы» деп адаар. Ону Смитсон институту болгаш ССРЭ-ниң ЭА-зы делегей шинчиледдериниң болгаш солчулгазының талазы-биле чөвүлелдиң дузазы-биле организастап чорудар.

Делгелгеге 550 көргүзүг чүүлдерии, оон иштинде каяктарны, гарпуннарны, сөөктеи чазаан чүүдерии, идик-хепти, фоточуруктарны, Аляскаиың болгаш Сибирьниң үндезии чурттакчыларының ырак эрткеи болгаш бөгүнгү амыдыралын көргүскеи тускай белеткеп кылган фильмии көргүзер.

ТОДАРАДЫП ТУРАР

ИСЛАМАБАД. (СЭТА). Президент Зия-ул-Хактың озалдакка таварышкаш, өлгенииң чылдагаанарын Пакистанның эрге-чагыргазы тодарадып турар. Чазак черииің Ассошиэйтед пресс оф Пакистан дээр агентилелиниң дыиатканындан алырга, президентиииң ужуп бар чораан самолёдуи диверсантылар чазылдырган хевирлиг боон турар.

Чурттуң оппозициядa турар Пакистанның Улустуң партиязының ТК-зының ээлчеглиг хуралы Карачи хоорайга боон эрткеи. Бо чылдың ноябрьда болур парламент соңгулдаларын демократчы байдалга эрттирер хемчеглерии алырынче ында хүлээп алган.

БУРУУ ШАПКАН

ПАРИЖ. (СЭТА). АКШ-тың садыг хөойлужудулгазын чүгле ол чурттуң экономиктиг эрге-ажыктарын камгалап турар кылдыр үнелеп көреш, Франция ону хүлээп алдынмае деп санаан. Ол дугайын француз чазактың албан айы-биле төлээлекчизи Клод Эвеи Франциияның Министрлер Чөвүлелиниң болган хуралының дугайын дыңнадып тура медеглээн.

Делегей садыының талазы-биле америк политиканы бис чүгле сес кырында буруу шаварыбыс-биле кызыгаарлаиып шыдаваc бис. Оон-биле кады бие кылып болур харыы хемчеглер дугайында айтырыгга дегбейн барып шыдаваc бис, деп ол чугаалаан. Франциияның хүлээп алыр деп турар шинтпирлерии баш удур чугаалаары эрте, чүге дээрге, оларны Европаның экономиктиг ниитилежидгезиниң аайы-биле чугаалажып көреп турар ужурлуг деп, К. Эвеи демдеглээн.

Мурнунда европейжи ниитилежидгелер комиссиязы садыг талазы-биле АКШ-тың чаа угланышкынын база-ла шүгүмүүлээи турган.

ДЖ. БУШТУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Новый Орлеан (Луизиана штат). (СЭТА): АКШ-тың Республиканчы партиязының национал съеадизи Новый Орлеан хоорайга боон эрткеи. Чурттуң президентизиниге соңгудары-биле ол партиядан депшиттирген кандидат Джордж Буш съезд дооступ турда чүве чугаалаан.

Бо чылдың ноябрьда болур президент соңгулдаларында тиилелгеии чедип ап, АКШ-тың президентизиниге соңгудуптар болза, бодуиуң боттандырып чорудар программазының кол углаиышкыннарының дугайын ол чугаалаан. Америкада ажыл чок кижилерге ажылдаар черлер тып бээрии ол бир дугаарында айтаан. Чурттуң агаар-бойдузуиуң байдалын экижидер хемчеглерии доктаамал боттандырарын, улуг албан-дужаалда турар кижилериниң хээли ап, саттынар чорүү-биле демиселди күштелдирериа бала ядылар болгаш чурттаар оран-бажың чок кижилерже сагыш салырын база айыткан. Кандыг-даа хемчеглерии ап тургаш, үндүрүг хемчээлии улгаттырбазын база аазаан.

Американың амгы оралакчы президентизии Дж. Буш бир эвес президентиге соңгудуптар болзумаа, даштыкы политика талазы-биле дараазында чүүлдерии боттандырар мен дээп: АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң стратегтиг шаап халдакчы чеперсектерии кызырар. Европага шериг талазы-биле удур туржур чорукту чок болдурар.

ӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БУДАПЕШТ. Венгрияда Веспрем хоорайда көдээ ажыл-агый машиналарының «Робикс» заводу 500 ажыг мини-тракторларны Риганың мопедтер будүрер будүрүлгезинге акы-дүүмалышкы ийи чурттуң партиёларының аразында дорт харылзаа айыбиле чорудуп бээр. Рига заводунуң коллективи бодуиуң эвлээнде Веспремниң машина тудукчуларынга көдээ ажылагыйның биче форматтыг машиналарынга руль дериг-херекселдерии белеткеп кылып бээрин хүлээпген.

Оон ынай бо чылын «Робикстиң» коллективи тракторлар кезектерии будүрүп үндүрер талазы-биле Курскиниң заводу-биле дорт будүрүлге харылзааларын тургузуп алган. Чүгле 1988 чылдa венгр машина тудукчулары бодуиуң совет чагыыкчыларынга бажың чоогуиуң участоктарының эвлеринде болгаш дузалал ажылагыйларга күш-ажылдың ажыктыын бедиидер сорулгабиле 2400 мини-тракторларны чорудуп бээр. Дугуржулга ёзугаар Курскиниң заводунуң ажыл-ишчилеря боттарының Веспремде өөрүнге көдээ ажыл-агыйның янзы-бүрү техиказын болгаш дериг-херекселдерии будүрери-биле шуткулга материалдарын чорудуп бээрлер.

Эрткеи чылдың төнчүзүнге чедир 120 совет болгаш венгр будүрүлгелер дорт будүрүлге харылзааларын тургузар дугайында протоколдарга азы дугуржулгаларга ат салганнар. Бот-боттарының аразында ол дугуржулгалар ёзугаар бараан солчулгазының планнарын ёзутаар оон хемчээли 50 миллион рубль чедер.

ПРАГА. ЭДЧ-ниң сессиязының чоокта чаа Прагага болган хуралының түиелии акыдүүмалышкы социалистиг чурттарның экономиказында интеграция чорудулгазының уламнай ханылаашкыны деп, ЧКП ТК-ның «Живот страны» журналы адаан. Июньда болган сессиияның 44-кү хуралының онзагай чүүлү интеграциияны дүргедиирииге ЭДЧ-ниң ролюнүң дугайында ажык, санал-онаалдың шүүмүүледдиг солчулгазы болган. Ында яазыбүрү чурттарның национал онзагай байдалын барымдаалап социалистиг ниитилежиилеринiң социал-экономиктиг хагжудезиниң эң дээре оруктарын дилеп тыпкан. ЧССР будунуң партиёлары-биле идепкейлиг кады ажылдажылга чорударынга эң-не соңуургалдыг. Ол кады ажылдажылга, чүүн-даа мурнуида ССРЭ-биле кады ажылдажылга, үр хуусаалыг үеде чурттуң экономиказын дүрген болгаш пропорциоиалдыг хөгжүдериниң кол фактору. Ынчангаш интеграция айтырыглары хөйнинтиин эрге-ажыктарының кол үүлү болуп турар.

ХАНОЙ. Даштыкыже үндүр садар иогаа продукциязының шынарын элээи бедиидер, а ол ышкаш ооң хемчээлии улгаттырар — индыг сорулганы выетнам тараачыиар салып алган. Олар чурттуң соңгу үүгүнде чер ажылының тускай зоиазын тургузуп эгелээн. ВСР-ниң Көдээ ажыл-агый болгаш азы-чем үлеттүрүүнүң министерствозунуң шиитпиринге ону кылып чорударыбиле үндүрүп берген черлерге кышкы үеде картофельди, чеснокту, капустаны, морковьту, кызыл перепти болгаш аскедаа культураларны өстүрер. Витаминниг ол продукцияның улуг кезиин Совет Эвилелиниге садар.

(СЭТА).

ХАЖЫДЫЫШКЫН ТУРБАС УЖУРЛУГ

«Республиканың кызыгаар районнарының девискээринче киреринiң болгаш барып чоруурунуң чурумунуң дугайында»

«Күрүне кызыгаарының дугайында ССРЭ хоойлузунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1983 чылдың февраль 17-де, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүделиниiң 1983 чылдың июль 27-де хүлээп алган доктаалдарынга дүүштүр «Тыва АССР-ниң девискээринде кызыгаар шөлүнүң дугайында» доктаалды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1983 чылдың сентябрьда хүлээп алган.

Бистиң республикада Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Эрзин, Тес-Хем (Шуурмак көдээ Советии санаввска) районнарны, Кызыл районда Шынаа көдээ Советки, Үш-Белдир курортту болгаш Каа-Хем районда Сизим көдээ Советиниң чурттакчылыг черлерии кызыгаар зоналарынга хамаарыштырган. ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарынга чогуур чурумну хандырарынче угланган кызыгаар зоназынче киреринi, аиаа тур база доктаамал чурттаарын тодарадып турар дурумнерни ук девискээрлерде сагыыр кылдыр каттыштырып тургусканы кызыгаар чуруму болуп турар.

Кызыгаар зоназында доктаамал чурттап турар 16 хардан өрү назылыг хамаатыларның кирер бижидилгезии «ЗП» үжүктерлиг тускай таңма-биле демдеглеп салыр. Республиканың кызыгаар зоназынга барып чоруур, түрү када үиүп чоруушкуннарның сөөлүиде кызыгаар зоназында чурттап турар черинге катап чедип кээр эргеии ол демдек берип турар.

Паспорттарында «ЗП» таңма салдынмаан хамаатылар кызыгаар зоназынче иштики херектер органнарының эрттирилгези-биле кирер чөпшээрелдиг.

Ада-иелери-биле кызыгаар зоназынче кирер 16 хар четпээн назылыг элээдилериң дугайын оларның ада-иелериниң эрттирилгелеринге кирбижиир. Бир эвес уруглар боттары чоруп чоруур болза, оларга ада-иелериниң билдириишкиниин (дилээн) ёзугаар кызыгаар зоназында кайы-бир чурттакчы черже киреринiң эрттирилгелерии тыпсыр. Боттарының албан-хүлээлгезиниң аайы-биле кызыгаар зоназынче доктаамал кирер ажылдакчыларга эрттирилгениң хуусаазын чыл чедир узадып болур. Аар байдалда туруп турар төреллериниң аарыл турарының дугайында райэмнелгениң эмчизиниң шынзылгазы-биле батыктаттынган чогуур документилерлиг болза, кызыгаар зоназында төреллериие үргүлүү барып чедип турар хамаатыларга чыл чедир узаткан хуусаалыг эрттирилгелерии берип болур.

Ол эрттирилгелерии чорударының чурумуи ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозу тургускан. Тургустунган майык ёзугаар бижимел билдириишкинии, паспортту болгаш барып чедерии бадыткап турар ескедаа документилерии иштики херектер органнарынга кызыгаар зоназынга чоруур деп турар үезинге чедир он хонук бурунгаар чеднрер. Ол дээрге дараазында документилер боон болур төреллериниң чурттап турарының дугайында улус депутаттарының азы чуртталга организацияларының шынзылгазы, администрацияның мурнундая ажылче чаалага, өөредилгеже кыйгыртыышкын, шериг кезээниң командылал черииің шынзылгазы болгаш ескедаа. Командировка шынзылгалары-биле кызыгаар зоназынче кирер хамаатылар организацияларлардан, будурулгелерден болгаш албан черлериниеи бижимел дилеглер ёзугаар чөпшээрелди алыр. Кызыгаар зоназында санаторийлерже болгаш курорттарже бар чыдар кижилерге чөпшээрели — путёвкалар болгаш курсовкалар.

Өөредилгеже чоруурунуң мурнунда кызыгаар зоназынга чурттап турган сургууулдарга болгаш студентилерге кызыгаар зоназында чурттакчы суурлардан өөредилгеже чорутканын бадыткап турар чер-чер Советтериниң шиидылгалары, студент билеттер, сургууд билеттер, кижиниң кым болуп турарын тодарадып турар документилер-биле кызыгаар зоназынче кирер. Ажылдың участоктарының, рейстериң маршруттарының аайы-биле албан-хүлээлгелерии күүседип, автомобиль оруктарының, харылзаа болгаш электридамчыдылга шугумнарының сеителгезин болгаш ажыглалын хандырып, хынаддазын чорудуп турар будурулгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларының доктаамал ажылдакчыларының кызыгаар зоназынче иштики херектер органнарының эрттирилгелери чокка кирип болур.

Парлалга, радно болгаш телевидение дамчыштыр тайылбыр ажылдарын чорудуп турар-даа болза, республиканың кызыгаар зоназынче киреринiң чурумун чамдык хамаатылар хажыдып турар. Кызылда курунеиин башкы институдунуң студентизи Шончалай Шамаевна Хертек иштики херектер органнарының эрттирилгези чокка кызыгаар районче киргеи. Республиканың кызыгаар районнарынче киреринi чөпшээрээн кирер бижидилге саазының аиаа студент Алефтина Тараачы-ооловна Байгал бодуиуң паспортундан үштүп бергеи. Меге документ-биле авиабилетти садып, Мугур-Аксыиче ужупкан, ол дээрге каржы хажыдыышкын-дыр. Ол ышкаш чоруктар чаигыс эвес удаа болуп турар. Новосибирскиниң харылзаа техникумунуң сургууулу Хураган-оол Дамбыйоол, медучилище сургууулу Марта Хертек оларны база ол чижекче хамаарыштырып болур.

Чаа-Суур, Саглы, Солчур, Торгалыг, Мөген-Бүреи көдээ Советтери кызыгаар зоназже киреринiң арыг бланкыларын чүгле ат болгаш таңма салгаш, берип турарының таварылгалары бар.

Кирер болгаш чурттаар чөпшээрел чок кижилерии кызыгаар зоназында турар будурулгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларының удуртукчулары ажылга хүлээп албас ужурлуг.

Эдуард СКУМАН,
Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң паспорт килдизиниң начальниги.

Эмчилерниң Бүгү-эвилел съездизинге уткуштур

ООҢ БУЯННЫГ ЧОЛУ

Тажы-Самбуевна Чулдум... чүү деп чугаалаар боор, харысалга улуг. Эмчи кижиниң нарын ажылын сес-биле чугаалап илередир берге, дарын-даа болдунмас боор. Ол дээрге чүгле ход-биле тудуп, карак-биле көрүп кылыр чүведир ийин.

Ол аныяк иениң кадыкшыл байдалы база кончуг нарын турган: ханының базышкыны дыка улуг. Ооң бодунуң дүн төлүя божуур дээш сүрээдеп турары база кончуг. Чамдыкта мага-боду сиринейнип, соок дер-бус төктүп келгилеэр. Ынчалза-даа бижиг туттунар — эмчиниң даңгыраа ындыг.

Акушер-гинеколог Семис Даваевна эң баштай таварышкан божуур кижиниң кадыкшыл, хан-судал байдалын катаптакатап хынап көрүп, үйгу-тыдыя чок хайгаарап тургаш, чиик, чаагай божудуп шыдаан. Ооң баштайгы шылгалдазының түнелеп: чаштың өткүт кышкызы! Ооң соонда аскежиктиг иениң арыя-шырайынга хүннээректеп ойнап келген өөрүшкү... Ооң баштай божуткаңы малчын Тамара Тажы-Самбуевна Чулдум олда ажылында ажылдавышаан. Ужуражып келгенде, олар ийин-кара чок чугаалажып, хөөрежи бээрлер.

Тамара Тажы-Самбуевнаның ол дүн кызы Антонина Чулдум ам Кызылдың күрүнеңи башкы институдун доозаш, төрээн районунуң Кара-Булук сес чыл школазында башкылап ажылдап турар. Хөөнүң кескен буянныг эмчизи Семис Даваевнага ол болган ооң авазы, ачазы, дүкмаларны кажан-даа өөрүп четтиргенинең чылыг сөстерин ында чугаалап чоруурлар.

Эмчи Семис Даваевнага чеже кижи ынчаар өөрүп четтиргенинең чылыг сөстерин илередип чоруурун садаа базып санаары берге. Ол болу үлегерлиг өг-бүленнең ээзи. Ооң өөнүң ишти Анатолий Ооң элээн каш чыл буруңгаар бодунуң алban-хүлүлгезинь күүседип чорааш, машинага ослл-ондактың уржуунган амы-тынындан чарылган. Ынчангаш ында Алымаазын чааскаан өстүрүп доруктурар берге харысалга ында онаашкан. Ооң уруу Алымаа Ооң бо чылын Кызылдың № 7 ортумак школазының чедиги кластың 4-5 демдектерлиг дооскан.

Чедиг утбашкыларың хөй-мери эртем-билигже чүткүдүп ам-даа кагбаан: ынак түскай мергежилгиге билиин чүткүлдүг бедидип чоруур. Ол 1976 чылдан бээр Москва, Ленинград, Новосибирск, Кемерово хөөрайларның улуг-улуг эмнелгелеринге билиг бедизериниң курстарын эрткен. Кызылдың төп поликлиниказында ажылдап турар.

Ынчангаш эмчиниң ажыл-ишти Кызылдың төп поликлиниказында башкылап ажылдап турар, Хөөнүң кескен буянныг эмчизи Семис Даваевнага ол болган ооң авазы, ачазы, дүкмаларны кажан-даа өөрүп четтиргенинең чылыг сөстерин ында чугаалап чоруурлар.

Эмчи Семис Даваевнага чеже кижи ынчаар өөрүп четтиргенинең чылыг сөстерин илередип чоруурун садаа базып санаары берге. Ол болу үлегерлиг өг-бүленнең ээзи. Ооң өөнүң ишти Анатолий Ооң элээн каш чыл буруңгаар бодунуң алban-хүлүлгезинь күүседип чорааш, машинага ослл-ондактың уржуунган амы-тынындан чарылган. Ынчангаш ында Алымаазын чааскаан өстүрүп доруктурар берге харысалга ында онаашкан. Ооң уруу Алымаа Ооң бо чылын Кызылдың № 7 ортумак школазының чедиги кластың 4-5 демдектерлиг дооскан.

Чедиг утбашкыларың хөй-мери эртем-билигже чүткүдүп ам-даа кагбаан: ынак түскай мергежилгиге билиин чүткүлдүг бедидип чоруур. Ол 1976 чылдан бээр Москва, Ленинград, Новосибирск, Кемерово хөөрайларның улуг-улуг эмнелгелеринге билиг бедизериниң курстарын эрткен. Кызылдың төп поликлиниказында башкылап